

ПРИЧА „ДНЕВНИКА“

Кафка

Мартин Гребуђила

Случајан сусрет са Миленом
(прича коју не треба читати
како је написано)

Госпођица Милен Јесенска ме је први пут посетила у четвртак 6. маја 1982. године и од тада не могу да је се отарасим. Не сећам се више ничега добро, много тога ме је млело и самлело, тако да не могу тачно да вам кажем да ли се то заиста догодило или није. Или то само мој мали очај и даље наставља да добро измишља и добро записује шта је било или није било.

О чему?! Не знам тачно... Ни нетачно...

Небо хода уским улицама и ја с њим...

Да ли нам је мало боље, ништа не знам о томе...

Париз – Беч – Праг – Пазова...

22. фебруара 1991. у Прагу...

(Милен Јесенска, рођена 10. августа 1896. у Прагу)

1920. године

Открива дело Франца Кафке и почиње да га преводи на чешки. Између ње, младе новинарке, и Кафке, који је тада био још мало познат, започиње необична љубавна веза. Захваљујући његовим Писмима Милен, она постаје бесмртна.

1922. године

Њен приватни живот је сама несрећа:

дрога, покушај самоубиства...

1924. године

Франц Кафка умире у Кирлингу код Клостернојберга...

1929. године

Милен постаје обична сенка...

1931 – 1935

Милен се придружује Комунистичкој партији и пише за Црвено право, Свет рада, Стваралаштво...

Избачена је из партије...

1944. године

Милен Јесенска умире је болесна и исцрпљена 17. маја у 48. години...

Да ли је ово уопште истина, ово што сам вам овде написао, описао и побројао?! Можда је и било тако, а можда сасвим другачије. Као у народним бајкама о добром принцу и несрећној принцези коју је требало избавити из змајевих или очевих чељусти! Не верујте превише историчарима, а још мање књижевним критичарима и књижевним путописцима по туђим биографијама.

У биографији Франца Кафке прочитаћете, између осталог, да је ...1920. године почео да се дописује са Миленом Јесенском, чешком новинарком која је желела да преводи његову прозу и која је тада живела у Бечу. Враћа се у Праг обилазним путем преко Беча да би је упознао. Они остају заједно неколико дана. У Прагу откажује веридбу са Ј. Вохризковом. У децембру одлази у санаторијум у Матијарима, на Татрама у Словачкој, где ће остати до јесени 1921. године...

1921. године

У Прагу ће све своје дневнике и друге рукописе предати Милен...

1924. године

Умро Франц Кафка у Кирлингу код Клостернојберга...

Тамо умире 3. јуна. Биће сахрањен у Прагу. Ускоро ће бити објављена његова збирка кратких прича *Еин Хунгеркунстлер* (*Уметник у гладовању*), за коју је још имао времена да направи коректуре...

(Не знам да ли му је одани пријатељ Макс Брод учинио услугу што му није спалио његова дела у рукопису, не знам колико је Милен дуго памтила Франца, нисам био тамо с њима, тако да ни то не знам...)

1944. године

Милен Јесенска умире болесна и исцрпљена 17. маја у 48. години...

Лепо су се дописивали и обоје су умрли релативно млади...

Па шта?!

Које је то данас потребно?!

Издавачима или глобалним књижевним орангутанима?!

Потпуно свеједно, ионако није нешто о чему...

Уосталом, било је и већих љубави...

На пример, у нашем детињству и комшилuku:

– Јан и Катарина...

Родили су се и много тише умрли...

А можда и нису били...

Видим оне који су некада били овде и нису познавали љубав или су о њој врло мало знали... ■

ИНТЕРВЈУ: АНДРЕА ЈЕФТАНОВИЋ, КЊИЖЕВНИЦА

Потрага за изгубљеним завичајем

Прозна списатељица и историчарка литературе Андреа Јефтановић данас је једна од водећих књижевница у Чилеу, чији стваралачки опус обухвата седам књига прозе и есеја, међу којима су најзначајнији романи "Ратна позорница" и "Језичка географија", две збирке приповедака и монографија посвећена истакнутој драмској ауторки Исидори Агире. Дела су јој награђивана и преводљена на португалски, енглески и дански, а недавно је у издању новосадске "Академске књиге" објављено српско издање њеног романа "Ратна позорница" у којем се ауторка бави тешким судбинама европских емиграната у Чилеу, каква је била и судбина њене породице српско-јеврејског порекла, која је након Другог светског рата избегла из некадашње Југославије.

Животна прича саме ауторке, као и историјат њене породице и сами делују као романескни сиже. Андреа Јефтановић је праунука истакнутог српског привредника Глигорија Јефтановића (1840 - 1927) из Сарајева, који је крајем деветнаестог и почетком двадесетог века био један од водећих политичких првака српског народа у Босни и Херцеговини. Глигорије Јефтановић се бескомпромисно борио за остваривање права српског народа на том простору у смутним временима након анексије, а био је и велики добротвор, оснивач Српског просветног и културног друштва „Просвета“, помажући изградњу Саборне цркве у Сарајеву и оснивање српске школе, као и рад разних културних и спортских друштава. На самом почетку Другог светског рата Андреин деда Душан је убијен у Јасеновцу, а његови синови, Андреин отац и његов брат су избегли у Чиле, где су их је дочекао мукотрпни живот невољних емиграната. Роман Андреа Јефтановић представља снажно и потресно сведочанство о страдалничком животу емиграната у Чилеу, који живе између два света, али које не напушта носталгија и жеља за повратком у завичај. Стицајем околности и захваљујући својој литератури, Андреа Јефтановић је сада остварила снове својих родитеља, успевши да се врати у Сарајево и види изгубљени завичај својих родитеља.

● **Колико сте од родитеља могли да сазнате о прошлости своје породице и околностима због којих су они емигрирали?**

– Ја сам родитеље испитивала о историјату наше породице, али сам од њих сазнала веома мало. Мислим да они са мном уопште нису хтели да причају о томе због страха које су доживели. Што се тиче судбине наше породице у Сарајеву, за коју сам од њих чула да је била веома значајна, мислим да нису хтели да ми говоре о томе пошто су осећали срамоту, јер је за њих било поражавајуће сазнање колико су наши преци великодушно давали том друштву, а да им је после на такав начин враћено, да су морали да оду из своје земље.

● **Судећи по Вашем роману, деца емиграната попут Вас живела су са сталним осећањем неприпадања и одбачености. Колико је било тешко живети с таквим теретом?**

– Мислим да су и моји родитељи живели са тим тешким теретом, који се преноси са генерације на генерацију. Разуме се, није било лако одрастати са осећањем да си странкиња и другачија од друге деце, било је много тешких тренутака, али су ме све те тешкоће очврснуле, тако да сам почела да пишем и постала сам књижевница.

● **У којој мери је Ваш роман покушај да након свега Ви нађете своје упориште?**

– Писање је био покушај да дођем до својих корена, да разумем дубоку тишину, која је била део живота тих људи. Сматрам да су сви ти људи делови једне искривљене, недовршене приче, коју онда писац жели да доврши. Ја сам то, чини ми се, успела да остварим преко фиктивних делова приче, јер у роману нема пуно аутобиографских елемената и оно што је фокус у књизи је катарза која долази након причања о болу и о траумама.

● **Који су то конкретно аутобиографски елементи у књизи?**

– Најизразитији аутобиографски елемент је портрет мога оца, кога сам доживљавала као врло ћутљивог човека пуног бола, увек у раскораку између Чилеа и домовине, који никада није припадао ни једном ни другом. Кад год су моји родитељи причали о Југославији, то је

Фото: Б. Хложан

увек било на српском језику, али ја то нисам могла да разумем. То је и разлог зашто ја не говорим српски, јер родитељи никада нису хтели да ме науче, да не би и мене пустили у ту димензију прошлих страхова. Али на крају крајева, ово је ипак књижевност, позориште, све је то фикција...

● **Како сте доживели повратак у изгубљену домовину Ваших родитеља?**

– Као што ја нисам знала готово ништа о историјату породице Јефтановић у Сарајеву, тако и људи у Сарајеву нису знали ништа о мојој породици у Чилеу. Стицајем околности веза између нас и људи из Сарајева је ипак успостављена, тако да ми се указала прилика да дођем тамо. Ја сам три пута боравила у Сарајеву и свака посета је била прелепа. Наравно, то је побудило много снажних и разноврсних емоција, јер ја нисам очекивала да ћу икада да се вратим овде, мислећи да је та епизода наше породичне историје заувек завршена. Овај повратак је за мене био неочекиван и доживела сам га као истински дар, то је било просветљујуће искуство, као неки други живот који ми је дат кроз успостављање везе са прошлошћу моје породице.

● **Колико је за Вас било изненађујуће сазнање о томе колико је заправо Ваша породица била значајна за историјат српског народа у Босни?**

– То је за мене заиста било огромно изненађење. Ја нисам много веровала својима када су причали о животу наше породице у Сарајеву, јер сам сматрала да је то преувеличавање, нека идеализована прича емиграната. Нисам имала доказе и податке о томе, до којих сам касније ипак успела да дођем, користећи интернет. Када сам дошла у Сарајево, схватила сам колико је та наша породична историја светла и значајна – људи на улици су ми прилазили, говорећи да су захвални за оно што је мој прадеда Глигорије Јефтановић чинио за свој народ, великодушно дајући своје богатство за унапређење културе и просвете. Сада и ја осећам потребу да тим људима узвратим захвалност и да колико могу дам допринос развиту просвете и образовања.

● **А сад је роман "Ратна позорница" објављен и на српском језику?**

– Нисам могла ни да сањам да ће ова моја књига бити објављена и на српском језику. Радосна сам и почаствована због тога. Мислим да је српски превод мог романа сјајан и да преводи те књиге на друге језике не могу да се пореде са овим, највише због тога што га је урадила моја велика пријатељица и колегиница Бојана Ковачевић Петровић, која је изванредан преводилац. Одушевило ме је и то што смо Бојана и ја могле заједно да одемо у Сарајево и та посета је показала да су се моји снови о повратку ипак на крају остварили. **Борислав Хложан**

ПРИЧА О КЊИГАМА

Мирис књига и живот у скамијама

Пише: Ђорђе Писарев

Мирис пакета књига тек пристиглих из штампарије обично први пут, у пуном интензитету, осетимо када добијемо товар уџбеника и лектире у првом сусрету са школом. То је мирис који се више не заборавља, а везује нас заувек за одрастање и образовање, за школу.

Школа заиста заузима поприлично место међу темама којима се баве писци. У оној готово старинској класификацији по врсти, то јест тилу, романи о одрастању чест су мотив. Роман по природи увек претендује да узме што већи залог, али ипак има ограничења која се тичу реалности: не можеш баш у сваки романа убацити комплетне животе, романи о одрастању односно васпитању (билдунгс роман) прате и описују развој јунака пратећи често и буквално и до најситнијих детаља његов живот у школи, као кључном месту формирања личности, почесто и најважније, у шта се можемо уверити читајући Дикенса, а ко се не сећа Шарлот Бронте и њене кулне јунакиње Џејн Ејр, па Жида, Музила? У новијим временима, школовање књижевних јунака није само прича, доказ о формирању њихових карактера, односно стицање особина које ће одредити њиху личност, па у складу с тим одлучивати о потезима јунака у одређеним животним олујама, него уме да буде сам центар приче, место где се све одвија, од перипетије и заплета, до расплета и поенте. Тако јунак Жидових "Ковача лажног новца" без васпитног озваничења у школи не би ни могао да се припреми за своје велике (животне) планове, Селинуерови јунаци, Френи и Холден Колфилд, батргају се пред дилемама које обухватају тоталитет живота, али без образовања, што кућног то и институционалног, тешко да би могли да изнесу радњу (и покриве) Селинуерових романа.

У још - још новијим временима, поготово у остварењима "јанг адалт" продукције, и то оним понајвише офарбаним (научно) фантастичким бојама, школа уме дефинитивно да буде центар како јунаковог живота, тако и примарни фокус приче. Радња бестселера франшизе књига о Харију Потеру у потпуности је везана за школу за чаробњаке у Хогвортсу - ха, све оне књиге што смешне то и застрашујуће које лају и гребу, плују и смрдјуцају - где све почиње са ситном децом

- чаробњацима, а и окончава се у великој, последњој бици која истовремено означава и крај фантастично успешне серије књига које су Роулинговој донеле велике паре, али и вероватно безбројне пробдеване ноћи и главобоље. (Мартину са "Игром престола" то засада није успело. Заглавио је у свом измаштаном универзуму, што нас се овај пут и не дотиче превише; у његовом митском времену школе у правом смислу и нема, постоје само приватни учитељи углавном породичне историје и мачевања.)

Постоји још једна, много озбиљнија школа за обуку чаробњака, а она је и претходила Хогвортсу. У питању је школа за обуку чаробњака из циклуса о Земљоморју Урсуле Легвин, школе у којој се маг Гед обучавао да контролише своју магијску моћ која може да буде корисна, али и да се да на зло. Урсула Легвин је ово своје дело подигла на виши ниво, баш као што је случај и са њеним осталим књигама, и ту више не може да се говори (само) о жанру, него о класичној књижевности која претендује да буде не само вечити бестселер, него и потенцијално ремек дело.

Не треба заборавити ни школу смештену на орбиталну станицу у свемиру, коју похађа дечак, јунак романа "Ендерова игра" Орсона Скота Карда, али је та школа специфична зато што је више полигон за ратну обуку јер Земљи прети истребљивање, немилосрдан рат са алијенима - инсектима. Па сад, како ко шта воли: од Жида и паклене припреме јунака који се спрема да "освоји" реални свет, до дечака којег припремају да уништи комплетну расу ванземаљаца. Или вам се више свиђају психолошке, али и морбидне игре попут оних у "Пометњама младог Терлеса" Роберта Музила, или јад и беда елизабетанских времена што је оличено у чувеном "могу ли да добијем још један тањир каше" наивног Оливера Твиста...

Сви смо ми сакупљали, уместо зрнења пшенице што су радили наши преци, поштанске марке, значкице које су нам стизале из Лењинграда, па чак и салвете, празне кутије шибаци, а потом лепо коцке, фигурице из киндер јаја, минијатурне моделе моторцикала и аутомобила, па ником ништа. Зашто онда не би сакупљали и књиге које, већ према својој старости, бар миришу сваки пут другачије. Сакупљамо их по именима аутора, по темама, по опреми и бојама. Али, сакупљамо их и по мирису који одају, сакупљамо књиге које говоре о нашим и туђим сновима.

Све док смо још живи, све док смо још способни да читамо и сањамо. ■

ХОМО ПОЕТИКУС

Између одласка и враћања

Жељка Аврић

мушкарци одлазе у рат
изненада
после недељног ручка
брачног миловања
устану обују чизме и кажу
идем
повратници с фронта рафалима цепају
небо
славе чојство и јунаштво
вампири ликују
биће људетине

пред полазак
опраштају се кратко и нестрпљиво
на праговима стоје сестре љубимице
супруге са облим стомацима
и мајке са распрснутим нарором у грудима
очеви им стежу руке стежући вилице

за њима трче деца пси и војнички шкарт
све док поглед не затрпа прашина

мушкарци се враћају из рата тихо
у своје животе улазе као кривци
говоре ћутањем
буде се у зноју и ружним сновима
понекад затворе очи и уздахну
док их сећања не обузму
док се распада све због чега су отишли
а безнађе нараста као трудан облак

можда ће се за хиљаду светлосних година
пронаћи у будућности
вратити из своје сенке
између одласка и враћања њиховог
много су смрти
рођене

из новог рукописа

ДЕВЕДЕСЕТ ГОДИНА ЧАСОПИСА „ХИД“

Органски део једне културе

Безе Бордаш

Новосадски часопис за књижевност, уметност и друштвена питања „Хид“ (Мост) ове године слави деведесету годишњицу непрекидног излагања и по томе је најстарији часопис на целокупном мађарском језичном подручју. Први бројеви су објављени у Суботици 1934. године, под уредништвом Ендреа Леваија, а потом - пошто је часопис од 1938. године лево оријентисан, па је и постао орган КПЈ-а - више уредника, међу којима су Рокуш Шимококович и Отмар Мајер, који су погубљени у првим ратним годинама, или су страдали на фронту, попут Павла Папа. Предратне пак године карактерише социјално истраживање првенствено мађарског становништва у Војводини. „Хид“ су занимале социјалне теме као што су: живот на селу, демографија, питање школства, здравства... а песничко и прозно стваралаштво је било у другом плану. У програму часописа, коју је написао каснији народни херој Павле Пап, читамо: "Наше преузете обавезе, циљеви и делатност састоје се у економском, културном и друштвеном подизању нашег народа, али увек и на сваком месту у сагласности са овдашњим словенским и другим националностима. Одбацујемо сваку националну и расну мржњу..." Од касније познатих песника, који су се у то време појавили на страницама „Хида“, треба истаћи имена Иштвана Латака, Ласла Гала и Лајоша Турзоа, односно

сликара Јожефа Ача, Андраша Ханђе и Ђорђа Бошана. Иначе, антологију текстова предратног „Хида“ Форум је објавио 1964. године, а обиман предговор написао је Оскар Давичо.

Од 1945. године „Хид“ наставља традицију предратног уредништва, а од 1951. године, када за уредника бива постављен Михаљ Мајтењи, а потом и Јанош Херцег, часопис све више постаје књижевни и тада се рађа нова генерација писаца, песника, приповедача, есејиста и критичара, као што су Јожеф Дебрецени, Золтан Чука, Шандор Богданфи... да би својим написима допринели развоју нашег књижевног и духовног живота и ушли у органски део војвођанске мађарске културе. Под уредништвом Нандора Мајора и Јожефа Папа (1957-1964) све су енергичније заступљени и остали видови културног стваралаштва и естетско-критичког схватања. Треба истаћи да је у то време иза концепције часописа стајао нико други до прослављени књижевник и тада већ академик Ервин Шинко. Иако живи у Загребу, он са Младеном Лесковцем оснива и Катедру за мађарски језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду 1959. године, и бива утицајна личност многих културних збивања у нас, све до смрти 1967. године.

Тај дух часописа одражава се и за време уредништва под вођством песника Кароља Ача (1965-1975), а тада у часопису сасавна читава генерација песника-писца-есејиста-преводиоца, као што су Иштван Сели, Иштван Немет, Ференц Фехер, Имре Бори, Ференц Деак, Јанош Борбел... Међутим, баш у тим временима (1964) осамостаљује се и нови часопис младих „Уј Сипосион“, под уредништвом Иштвана Бошњака, Јаноша Бањаија,

Калмана Фехера и Ота Толнаија, који се немилосрдно супротставља свим провинцијским деловањима у књижевности и уметности. Ту су се поред уредника прославили и касније тако познати писци и критичари, као што су Иштван Конц, Иштван Домонкош, Ласло Геролд, Каталин Ладик, Ласло Вегел, Тибор Варади...

И та конкуренција доноси и нове вредности, чији плодови се првенствено осликавају у издањима књига издавачке куће „Форум“ и у романима Нандора Гиона, Иштвана Брашњоа а потом и Атиле Балажа. У „Хид“ се касније као уредници смењују професори Филозофског факултета Јанош Бањаи, Имре Бори, Ласло Геролд и Корнелија Фараго (1976-2016), и бивају те деценије можда и најсветлије у досадашњем историјату часописа.

А и данас књижевни живот Мађара у Војводини одвија се првенствено око слављеног часописа, и све што буде значајно и вредно, претапа се у књиге Издавачке куће „Форум“, која се управо у тим годинама може похвалити са најсадржајнијом издавачком делатношћу, објављујући сабрана дела осниваче војвођанске мађарске књижевности Корнела Сентелекија и Кароља Сирмаија, а потом и Ђерђа Б. Сабоа и Ласла Гала. У тим годинама „Форум“ објављује и лексикон писца као и историју књижевности војвођанских Мађара у више издања, као и „Библиографију часописа Хид“ тог времена са 12.000 одредница.

„Хид“ излази и данас и ужива статус доајена међу часописима на мађарском језичком подручју, а уједно је са издавачком кућом „Форум“ и даље је најзначајнији књижевни орган Мађара у нас. ■

